

پیشگفتار

مطرح شد که آیین‌نامه اجرایی این پیمان در ۲ سال آینده تبیین، تدوین و اجرا خواهد شد. به همین دلیل، آیین‌نامه اخیر ۲+۹۳ یا «پروتکل الحاقی» نام گرفت. در این پروتکل آمده است که کشورهای بیرون از باشگاه هسته‌ای نمی‌توانند از نیروی عظیم انرژی هسته‌ای در امور نظامی استفاده کنند و باید به صورت مداوم هیأت‌هایی از آژانس بین‌المللی در این زمینه از تأسیسات هسته‌ای کشورهای عضو بازدید مستمر داشته باشند تا هیچ کشوری تخلف نکند. بنابراین در تصمیم‌گیری جدید برای همیشه کشورهای دیگر از دسترسی به سلاح اتمی محروم شدند. ایران در سال ۱۳۸۲ به این پروتکل پیوست و مراحل تصویب آن در جریان است. در این پژوهش پس از بررسی اهداف پیمان منع گسترش تسلیحات هسته‌ای و تکالیف و تعهدات کشورهای عضو، پرسش اصلی این است که حقوق ایران در این پیمان چیست؟ آیا آژانس انرژی اتمی و کشورهای پیشرفته، بر اساس پیمان اخیر باید فناوری هسته‌ای را به ایران انتقال دهند یا نه؟ برای پاسخ دادن به این پرسش‌ها، پس از بررسی اهداف پیمان منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای، حقوق متقابل در این پیمان و ضمانت‌اجراهای مقرر برای اجرای آن به تکالیف و حقوق ایران در قبال این پیمان خواهیم پرداخت.

۱- اهداف پیمان منع گسترش هسته‌ای

بر اساس مقدمه پیمان منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای،^۱ کشورهای عضو این پیمان، با تعهد به همکاری در جهت تسهیل اجرای پادمان آژانس بین‌المللی انرژی اتمی در زمینه فعالیت‌های صلح‌جویانه؛ با تأکید بر حمایت از تحقیقات، توسعه و دیگر تلاش‌ها برای انجام بهتر اصل پادمان مؤثر بر روی جریان منابع و مواد شکافته‌شده ویژه بوسیله بهره‌گیری از ابزارها و دیگر روشها در نقاط راهبردی معین و در چارچوب نظام پادمان آژانس بین‌المللی انرژی اتمی با تأیید این اصل که منافع حاصل از کاربرد صلح‌جویانه فناوری هسته‌ای، شامل محصولات جنبی ناشی از فناوری که کشورهای دارنده سلاح‌های هسته‌ای از توسعه

بر اساس منشور سازمان ملل متحد، کشورها باید در روابط بین‌المللی از هرگونه تهدید یا کاربرد زور برضد تمامیت ارضی یا استقلال سیاسی کشورهای دیگر به هر روشی که با اهداف سازمان ملل متحد مغایر باشد، خودداری کنند. بنابراین، منشور کاربرد سلاح‌های اتمی را مغایر با اهداف این سازمان در حفظ صلح و امنیت بین‌المللی می‌داند. لذا از همان آغاز مقرر گردید تدابیری برای جلوگیری از گسترش این سلاح‌ها در نظر گرفته شود. در سال ۱۹۵۶ اساسنامه آژانس بین‌المللی انرژی هسته‌ای بعنوان یکی از نهادهای تخصصی^۱ وابسته به سازمان ملل مورد تصویب ۸۰ کشور قرار گرفت. این سازمان بین‌المللی، با هدف ترویج و توسعه کاربردهای انرژی هسته‌ای در قالب صلح‌آمیز و علمی شروع به کار کرد.^۲ با نظارت این سازمان در سال ۱۹۶۸ یعنی ۲۳ سال پس از جنگ جهانی دوم، پیمان منع تولید و تکثیر سلاح‌های هسته‌ای^۳ تصویب شد. در این پیمان، تأکید شده است با اعتقاد به اینکه، گسترش سلاح‌های هسته‌ای خطر یک جنگ هسته‌ای را به صورت جدی افزایش خواهد داد؛ با رعایت قطعنامه‌های مجمع عمومی سازمان ملل متحد که خواستار بستن موافقت‌نامه‌ای به منظور جلوگیری از گسترش سلاح‌های هسته‌ای است، این پیمان در نظر دارد بهره‌گیری صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای را توسعه دهد و مانع گسترش تسلیحات هسته‌ای شود. ایران در سال ۱۹۶۸، پیمان منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای، معروف به NPT را پذیرفت و پس از پیروزی انقلاب اسلامی بار دیگر این پیمان را مورد تأیید قرار داد. بر اساس مبانی جمهوری اسلامی ایران، کاربرد صلح‌آمیز انرژی هسته‌ای حق همه کشورهای است، ولی بهره‌گیری نظامی از آن به سبب کشته شدن شمار زیادی افراد بی‌گناه درست نیست. پیمان منع گسترش تسلیحات هسته‌ای ۲۵ سال اعتبار داشت و در سال ۱۹۹۳ این دوره ۲۵ ساله به پایان رسید. به هنگام تمدید پیمان منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای در سال ۱۹۹۳،

ممنوع و تعهدات ایران در پیمان منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای

دکتر مرتضی توپلی نائینی
استادیار گروه حقوق دانستگار
شهر کره

گردد که فعالیتهای هسته‌ای صلح آمیز آنها به فعالیتهای هسته‌ای غیر صلح آمیز (ساخت و تولید سلاح هسته‌ای) تبدیل شود.

بنابراین هدف اصلی پیمان منع گسترش سلاحهای هسته‌ای، ایجاد یک نظام حقوقی بین‌المللی است که جامعه بین‌المللی را برای تفکیک فعالیتهای هسته‌ای صلح آمیز از غیر صلح آمیز یاری می‌دهد. مقررات این پیمان در حال حاضر تنها معیار تشخیص فعالیتهای هسته‌ای صلح آمیز و غیر صلح آمیز کشورهاست و آژانس بین‌المللی انرژی اتمی است که ماهیت فعالیتهای هسته‌ای کشورها را ارزیابی و در مورد صلح آمیز یا غیر صلح آمیز بودن آنها رأی صادر می‌کند. این سازمان دارای سه رکن، کنفرانس عمومی^۵، هیأت حکام^۶ و دبیرخانه است.^۷ عالی‌ترین نهاد آن، کنفرانس عمومی است که انتخاب دبیر کل به پیشنهاد هیأت حکام را به عهده دارد و گزارش سالانه هیأت حکام را بررسی می‌کند.^۸

۲- حقوق متقابل در پیمان

در مورد وجود حقوق متقابل در پذیرش معاهدات و تعهدنامه‌های سازمان‌های بین‌المللی مانند آژانس بین‌المللی انرژی اتمی، باید گفت که: حقوق متقابل در اسناد مربوط به آن معاهدات تعریف شده است. بر اساس ماده ۴ پیمان ۱۹۶۸ هیچ‌یک از مواد این پیمان به گونه‌ای تفسیر نخواهد شد که به حقوق غیر قابل انکار هر یک از اعضای این پیمان به منظور گسترش تحقیقات، تولید و بهره‌برداری از انرژی هسته‌ای با اهداف صلح جویانه بی‌هر نوع تبعیض و بر اساس مواد ۱ و ۲ این پیمان، خللی وارد شود. همه اعضای این پیمان متعهد می‌شوند که تبادل هر چه وسیعتر تجهیزات، مواد، دانش و اطلاعات فنی برای مصارف صلح جویانه انرژی هسته‌ای را تسهیل کنند و حق شرکت در این مبادلات را دارند. اعضای این پیمان در صورت توانایی باید به افراد یا به اتفاق دیگر اعضا یا سازمانهای بین‌المللی در توسعه بیشتر استفاده از انرژی هسته‌ای برای اهداف صلح جویانه بویژه در قلمرو اعضای که فاقد

ادوات انفجاری هسته‌ای به دست می‌آورند باید به منظور اهداف صلح جویانه در دسترس همه اعضای این پیمان اعم از کشورهای دارنده سلاح هسته‌ای یا کشورهای فاقد آن، قرار گیرد؛ با اعتقاد به اینکه در اجرای این اصل، همه اعضای این پیمان حق دارند در تبادل هر چه گسترده‌تر اطلاعات علمی شرکت کرده و برای گسترش بیشتر کاربرد انرژی هسته‌ای برای اهداف صلح جویانه، به صورت انفرادی یا با همکاری دیگر کشورها اقدام کنند؛ با اعلام قصد خود مبنی بر کاهش هر چه بیشتر مسابقات تسلیحاتی و تعهد به انجام اقدامات مؤثر در جهت خلع سلاح هسته‌ای بر همکاری همه کشورهای در نیل به این هدف اصرار می‌ورزد. بر اساس این پیمان جز ۵ کشور دارای سلاح اتمی (آمریکا، روسیه، چین، فرانسه و انگلیس) که اعضای دائم شورای امنیت نیز می‌باشند، هیچ کشور دیگری حق ندارد از انرژی اتمی به عنوان سلاح استفاده کند.

پیمان منع گسترش سلاحهای هسته‌ای ۱۹۶۸ توافقی حقوقی است که نظامی را برای تفکیک فعالیت هسته‌ای صلح آمیز از غیر صلح آمیز به وجود آورد. این پیمان مقرر می‌داشت که پس از آن تاریخ، ساخت، تولید و گسترش سلاحهای هسته‌ای جایز نیست و کشورهایی که بدون چنین سلاحهایی هستند دیگر نمی‌توانند آنها را تولید کنند یا به هر ترتیب به آن دست یابند. بر اساس این پیمان، از سال ۱۹۷۰ به بعد هر عضو غیر دارنده سلاح هسته‌ای که در صدد ساخت یا به دست آوردن چنین سلاحهایی برآید، مرتکب فعالیت و کار هسته‌ای غیر صلح جویانه شده است و تشخیص این امر با آژانس بین‌المللی انرژی اتمی خواهد بود. برای دستیابی به این هدف، پیمان منع گسترش سلاحهای هسته‌ای، دولتهای غیر دارنده سلاحهای هسته‌ای را مکلف کرده است که از راه بستن موافقت‌نامه‌ای با آژانس بین‌المللی انرژی اتمی فعالیتهای هسته‌ای خود را در زیر نظارت و بازرسی آن قرار دهند. از سوی دیگر، آژانس نیز محق و مکلف شد که با نظارتها و بازرسی‌های خود، بر فعالیتهای هسته‌ای کشورهای مذکور، مانع از آن

● ایران در سال ۱۹۶۸، پیمان منع گسترش سلاحهای هسته‌ای، معروف به NPT را پذیرفت و پس از پیروزی انقلاب اسلامی بار دیگر این پیمان را مورد تأیید قرار داد.

سلاح هسته‌ای هستند و با توجه به نیازهای مناطق در حال توسعه جهان، مشارکت کنند.

بر اساس ماده ۷، هیچ یک از مواد این پیمان به حقوق گروه‌های مختلف کشورها که برای اطمینان یافتن از فقدان کامل سلاح‌های هسته‌ای در قلمرو خود مبادرت به بستن پیمانهای منطقه‌ای کنند، خدشه‌ای وارد نمی‌سازد.

بنابراین هر کشور عضو پیمان منع گسترش تسلیحات هسته‌ای با پذیرش حقوق آژانس بین‌المللی هسته‌ای به عنوان مجری این پیمان از حقوق متقابل برای برخورداری از انرژی هسته‌ای با اهداف صلح آمیز برخوردار خواهد بود. آثار و نتایج کنونی فعالیت‌های آژانس نشان می‌دهد که این سازمان بیشتر بر حقوق خود در رابطه با منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای عمل می‌کند و تعهدی برای کشورهای دارنده فناوری هسته‌ای در جهت انتقال این فناوری به دیگر کشورها مقرر نکرده است.

۳- ضمانت اجرای پیمان

هر سازمان بین‌المللی برای تصمیمات خود، ضمانت‌هایی اجرایی در اساسنامه یا سند تأسیسی خود تعریف می‌کند و اعضا نیز پس از امضاء و الحاق به آن، این ضمانت‌ها را می‌پذیرند. تعلیق، محروم کردن عضو از تصمیم‌گیری‌ها و سرانجام اخراج، از ضمانت‌های اجرایی است که سازمان‌های بین‌المللی برای بقای تعهدنامه‌های خود از آن بهره می‌برند. آژانس بین‌المللی انرژی اتمی گرچه به عنوان یکی از نهادهای تخصصی وابسته به سازمان ملل متحد شناخته می‌شود، اما در عمل به شکل مستقل عمل می‌کند. این آژانس زیر هدایت عالی سازمان ملل قرار دارد و در چارچوب اهداف منشور عمل می‌کند.^۹ این آژانس، از ضمانت‌های اجرایی برای اجرای پیمانهای مربوط به خود برخوردار است که از تعلیق حق رأی^{۱۰} دولت متخلف آغاز می‌شود و با تعلیق امتیازات^{۱۱} ادامه می‌یابد و در صورت نقض اهداف اصلی پیمان منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای، موضوع را به شورای امنیت سازمان ملل

ارجاع می‌کند. شورای امنیت نیز می‌تواند در چارچوب فصل هفتم منشور ملل متحد به اقدامات قهری در مورد کشور متخلف دست بزند. در این زمینه، شورای حکام آژانس بین‌المللی انرژی اتمی متشکل از اعضای انتصابی (۱۳ عضو) و اعضای انتخابی (۲۱ عضو) زیر نظر کنفرانس عمومی سازمان انرژی اتمی محور تصمیم‌گیری است. این شورا جز در مورد مسائل مالی که نیاز به دو سوم آرای اعضا دارد، در دیگر موارد با اکثریت ساده تصمیم‌گیری می‌کند. تصمیمات شورای حکام برای تصمیم‌گیری نهایی به کنفرانس عمومی آژانس فرستاده خواهد شد. در مورد اهمیت حقوقی قطعنامه‌های شورای حکام باید توجه داشت که آژانس بین‌المللی انرژی هسته‌ای در صورت عدم تمکین اعضا به اجرای قطعنامه می‌تواند موضوع را طی گزارشی به شورای امنیت سازمان ملل اعلام کند و شورای امنیت نیز در این باره تصمیم‌گیری خواهد کرد. این شورا نیز بررسی می‌کند که آیا کشور متخلف تعهدات را در حدی نقض کرده است که به صلح و امنیت بین‌المللی لطمه وارد کند یا نه. اگر شورای امنیت، عملکرد آن کشور را تهدید امنیت بین‌المللی تلقی کند، قطعنامه‌ای در این مورد صادر می‌کند. این قطعنامه ممکن است تحریم‌هایی بین‌المللی در مورد آن کشور پیش‌بینی کند، یا در قالب فصل هفتم منشور سازمان ملل متحد کاربرد نیروی نظامی در برابر آن کشور را مجاز بداند.

اما در مورد ادامه همکاری آژانس بین‌المللی انرژی هسته‌ای با کشور متخلف از مقررات این سازمان، در بند ۷ از تبصره ۱۲ اساسنامه آژانس بین‌المللی دربارۀ برخورد آژانس با کشورهای نقض‌کننده پیمان منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای آمده است: «در صورت خودداری و ناتوانی کشور یا کشورهای دریافت‌کننده از اقدامات اصلاحی در مدت زمان معقول، آژانس بین‌المللی انرژی اتمی حق تعلیق یا قطع کمک‌های خود را دارد و می‌تواند مواد تجهیزاتی را که توسط آژانس یا یکی از اعضا برای پیشبرد پروژه در اختیار آن دولت قرار گرفته است پس بگیرد». بنابراین، بیشترین

● روند کنونی فعالیت‌های آژانس نشان می‌دهد که این سازمان بیشتر بر حقوق خود در رابطه با منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای عمل می‌کند و تعهدی برای کشورهای دارنده فناوری هسته‌ای در جهت انتقال این فناوری به دیگر کشورها مقرر نکرده است.

مجازات برای کشور نقض کننده پیمان در روابط آن کشور با آژانس، قطع همکاری آژانس با آن کشور و بازپس گیری تجهیزات ارسالی آژانس برای آن کشور خواهد بود.^{۱۳}

۴- ایران و پیمان منع گسترش

سلاحهای هسته‌ای

ایران در سال ۱۹۶۸ پیمان منع گسترش سلاحهای هسته‌ای را پذیرفت و در شمار نخستین دولتهایی بود که در سال ۱۹۷۰ این پیمان را تصویب و پایبندی خود را به مقررات آن اعلام کرد. افزون بر این، ایران عضو آژانس بین‌المللی انرژی اتمی است و اساسنامه آن را سالها پیش از تصویب پیمان منع گسترش سلاحهای هسته‌ای پذیرفته است. همچنین، دولت ایران در شمار نخستین دولتهایی است که در سال ۱۹۷۳ با آژانس بین‌المللی انرژی اتمی موافقتنامه دوجانبه امضا کرد و به موجب آن فعالیتهای هسته‌ای خود را زیر نظارت و بازرسی‌های آن قرار داد. غیر از این اسناد، دولت ایران پیمان ۱۹۶۳ مسکو در مورد منع پاره‌ای از آزمایشهای هسته‌ای و نیز پیمان عدم استقرار سلاح هسته‌ای در دریا و بستر دریاها (۱۹۷۱)^{۱۴} را نیز پذیرفته و بارها وفاداری خود را به مقررات آنها اعلام کرده است. پذیرش این اسناد نشان می‌دهد که ایران در زمینه خلع سلاح و گسترش ندادن جنگ افزار هسته‌ای حسن نیت دارد؛ زیرا اگر دولتی در صدد دست یافتن به سلاح هسته‌ای باشد، هرگز حاضر نمی‌شود این همه اسناد بین‌المللی را به مسایل هسته‌ای را با رغبت کامل بپذیرد و به مقررات آن پایبند باشد. پس از پیروزی انقلاب اسلامی، ایران بار دیگر پیمان منع گسترش سلاحهای هسته‌ای را مورد تأیید قرار داد. ایران بر اساس مبانی اسلامی و اصول مندرج در قانون اساسی خود معتقد است که سلاح‌های هسته‌ای بسیار خطرناک است و می‌تواند موجبات کشته شدن شمار زیادی افراد بی‌گناه را فراهم آورد و کاربرد آن در جنگ‌ها و برضد افراد بشر صحیح نیست؛ ولی استفاده صلح آمیز از انرژی هسته‌ای را حق خود می‌داند.

ایران در پیمان ۱۹۶۸ بر ماده ۴ تأکید دارد که به موجب آن، هیچ یک از مواد این پیمان به گونه‌ای تفسیر نخواهد شد که به حقوق انکارناشدنی هر یک از اعضای این پیمان به منظور گسترش تحقیقات، تولید و بهره‌برداری از انرژی هسته‌ای در جهت اهداف صلح‌جویانه بی‌هر نوع تبعیض و براساس مواد ۱ و ۲ این پیمان، خللی وارد کند.

همه اعضای این پیمان متعهد می‌شوند که تبادل هر چه وسیعتر تجهیزات، مواد، دانش و اطلاعات فنی را برای کاربردهای صلح‌جویانه انرژی هسته‌ای تسهیل کنند و حق شرکت در این مبادلات را دارند. اعضای این پیمان در صورت توانایی باید به تنهایی یا باتفاق دیگر اعضا یا سازمانهای بین‌المللی در توسعه بیشتر بهره‌گیری از انرژی هسته‌ای برای اهداف صلح‌جویانه بویژه در قلمرو اعضای که فاقد سلاح هسته‌ای هستند و با توجه به نیازهای مناطق در حال توسعه جهان، مشارکت کنند.

با توجه به آنچه گفته شد، آژانس بین‌المللی انرژی اتمی که مرجع صالح برای ارزیابی فعالیتهای هسته‌ای کشورها تشخیص داده شده است، تاکنون در طول سی و سه سال حیات پیمان منع گسترش سلاحهای هسته‌ای، حتی یک بار نیز اعلام نکرده است که فعالیت هسته‌ای ایران غیر صلح‌جویانه و ناقض معیارها و موازین پذیرفته شده بین‌المللی بوده است. این مرجع نه تنها چنین اعلامی نکرده است، بلکه بارها از دولت جمهوری اسلامی ایران به سبب رعایت دقیق مقررات پیمان منع گسترش سلاحهای هسته‌ای و همکاری دوستانه و صمیمانه با آن، قدردانی کرده است.^{۱۴} باید توجه داشت که این مرجع در ارزیابی فعالیتهای هسته‌ای، با هیچ کشور عضو پیمان منع گسترش سلاحهای هسته‌ای مدارا نمی‌کند و چنان که در قضیه کره شمالی و عراق نشان داد، در صورت فعالیت هسته‌ای غیر صلح‌جویانه، اقدام لازم را انجام می‌دهد و موضوع را بر پایه تشریفات قانونی بین‌المللی پیگیری می‌کند. با این حال، آژانس بین‌المللی به رغم تأکید ماده ۴ یاد شده، نه تنها تا کنون هیچ کمک مالی یا تجهیزاتی برای پیشبرد پروژه هسته‌ای صلح آمیز

● آژانس بین‌المللی

انرژی هسته‌ای در صورت عدم تمکین اعضا به اجرای قطعنامه می‌تواند موضوع را طی گزارشی به شورای امنیت سازمان ملل اعلام کند و شورای امنیت نیز در این باره تصمیم‌گیری خواهد کرد.

ایران نکرده است، بلکه کشورهای دارای سلاح هسته‌ای عضو این آژانس نیز برخلاف تعهد خود بر طبق مواد ۴ و ۵ پیمان مبنی بر همکاری در پروژه‌های صلح‌آمیز اتمی، از هنگام پیروزی انقلاب اسلامی با کارشکنی در ساخت نیروگاه اتمی بوشهر حتی مانع همکاری کشورهای دیگر شده و آنها را وادار به لغو قرارداد کرده‌اند.

۵- وضع ایران در پیمان

پیمان منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای دو دسته دولت‌ها را از یکدیگر جدا می‌کند: دولت‌هایی که دارای فناوری هسته‌ای نظامی در عالی‌ترین سطح آن هستند که برابر پیمان از آنها خواسته شده پس از امضای پیمان اخیر از اشاعه و تکثیر این پدیده خودداری کنند و یا در سطحی که هستند، متوقف شوند؛ دسته دوم، کشورهای هستند که فناوری هسته‌ای را دستکم در سطح نظامی ندارند و طبق پیمان حق داشتن توان هسته‌ای از این دولت‌ها سلب شده است. ایران از جمله کشورهای گروه دوم است که با امضای این پیمان حق داشتن تکنولوژی هسته‌ای برای مصارف نظامی را از خود سلب کرده و کاربردهای صلح‌آمیز آنرا پذیرفته است. اما شوربختانه کشورهای دارای فناوری هسته‌ای در این پیمان تعهد جدی و روشنی برای دادن این فناوری به کشورهای دیگر بر عهده نگرفته‌اند و آژانس بین‌المللی انرژی اتمی نیز برضد آنها در صورت عدم همکاری با کشورهای دیگر که از این تکنولوژی بی‌بهره‌اند، اقدامی انجام نمی‌دهد.

طبق ماده ۲، هر یک از اعضای این پیمان که سلاح هسته‌ای ندارد متعهد می‌شود از قبول مستقیم یا غیر مستقیم انتقال سلاح‌های هسته‌ای یا دیگر ادوات انفجاری هسته‌ای یا کنترل بر این سلاح‌ها یا دیگر ادوات انفجاری هسته‌ای به دیگری خودداری کند و به هیچ وجه سلاح‌های هسته‌ای یا دیگر ادوات انفجاری هسته‌ای را نسازد و دریافت نکند و در پی دریافت کمک برای ساخت سلاح‌ها یا دیگر ادوات انفجاری هسته‌ای بر نیاید.

ماده ۳ نیز تأکید دارد که هر یک از اعضای این

پیمان که سلاح‌های هسته‌ای ندارد متعهد می‌شود بر پایه موافقتنامه‌ای که بر طبق اساسنامه آژانس بین‌المللی انرژی اتمی و سیستم پادمان آن، مورد مذاکره قرار گرفته و بسته خواهد شد، پادمان آژانس را تنها به منظور بررسی انجام تعهدات عضو مربوط به موجب این پیمان و جلوگیری از انحراف انرژی هسته‌ای از کاربردهای صلح‌جویانه، به سوی سلاح هسته‌ای یا دیگر ادوات انفجاری هسته‌ای، بپذیرد.

دستورالعمل‌های پادمان مورد نیاز در این ماده باید متوجه مواد چشمه یا مواد شکافته‌شدنی ویژه‌ای که خواه در یک مؤسسه هسته‌ای اصلی یا خارج از آن، تولید و فرآوری شده یا مورد بهره‌برداری قرار گرفته است، باشد.

هر یک از اعضای این پیمان متعهد می‌شود که:

الف- مواد چشمه یا مواد شکافته‌شدنی ویژه ب- تجهیزات یا موادی را که بویژه برای فرآوری، استفاده یا تولید مواد شکافته‌شدنی ویژه طراحی یا تهیه شده است، به هیچ کشور فاقد سلاح هسته‌ای ندهد مگر آنکه این مواد چشمه یا مواد شکافته‌شدنی ویژه تحت پادمان مقرر در این ماده قرار گیرد. پادمان مقرر در این ماده به گونه‌ای اجرا خواهد شد که مفاد ماده ۴ این پیمان رعایت گردیده و مانع از توسعه اقتصادی و فنی اعضا یا همکاری‌های بین‌المللی در حوزه فعالیت‌های صلح‌جویانه هسته‌ای شامل مبادله بین‌المللی مواد هسته‌ای و تجهیزات برای فرآوری، کاربرد یا تولید مواد هسته‌ای برای اهداف صلح‌جویانه بر طبق مقررات این ماده و اصل پادمان مطرح شده در مقدمه این پیمان، نشود. اعضای این پیمان که سلاح‌های هسته‌ای ندارند، به منظور رعایت مفاد این ماده، موافقتنامه‌هایی به صورت انفرادی یا باتفاق دیگر اعضا بر طبق اساسنامه آژانس بین‌المللی انرژی اتمی با آژانس منعقد می‌کنند. مذاکرات مربوط به بستن این موافقتنامه‌ها در مدت یکصد و هشتاد و روز پس از اجرائی شدن این پیمان آغاز خواهد شد. در مورد اعضای که اسناد تصویب یا الحاق به این پیمان را پس از یکصد و هشتاد و روز ارائه می‌کنند، مذاکرات مربوط به بستن موافقتنامه حداکثر در تاریخ ارائه اسناد

● اگر شورای امنیت، عملکرد کشوری را تهدید امنیت بین‌المللی تلقی کند، قطعنامه‌ای در این مورد صادر می‌کند. این قطعنامه ممکن است تحریم‌هایی بین‌المللی در مورد آن کشور پیش‌بینی کند، یا در قالب فصل هفتم منشور سازمان ملل متحد کاربرد نیروی نظامی در برابر آن کشور را مجاز بداند.

تصویب یا الحاق آغاز خواهد شد. این موافقت‌نامه‌ها باید حداکثر هجده ماه پس از آغاز مذاکرات به اجرا گذاشته شود. برپایه مواد یادشده، حق استفاده صلح‌جویانه از انرژی و فناوری هسته‌ای از مهمترین حقوق دولتهای عضو پیمان منع گسترش سلاحهای هسته‌ای به‌شمار می‌آید. جایگاه این حق به اندازه‌ای بالاست که پیمان تأکید کرده است اقدامات نظارتی و بازرسی آژانس از فعالیتهای هسته‌ای دولتها نمی‌تواند به گونه‌ای انجام گیرد که این حق دولتها را مختل و مخدوش سازد. (بند ۳ ماده ۳ پیمان).

بنابراین، بنظر می‌رسد که متهم کردن جمهوری اسلامی ایران به فعالیتهای هسته‌ای با مقاصد نظامی را باید مغایر با پیمان منع گسترش سلاحهای هسته‌ای دانست، زیرا اصولاً این پیمان تنها برخلاف برخی از معاهدات دیگر، مانند پیمان منع جامع آزمایشهای هسته‌ای، حق اتهام زدن اعضا به یکدیگر را رد کرده، بلکه آن را اقدامی ناقض مقررات پیمان نیز تلقی کرده است؛ زیرا چنین اتهامات بی‌اساس خود از عوامل و مواردی است که استیفای حق بهره‌گیری صلح‌جویانه دولتها از انرژی اتمی را (ماده ۴ پیمان) با مشکل و مانع مواجه می‌سازد. بنابراین، در خصوص حقوق متقابل در پیمان منع گسترش سلاحهای هسته‌ای و منع بهره‌گیری از سلاحهای هسته‌ای برای ایران همان حقی وجود دارد که برای دیگر اعضای غیر دارنده فناوری هسته‌ای مقرر است. ایران با همکاری با آژانس بین‌المللی انرژی اتمی می‌تواند غیر نظامی بودن فعالیتهای هسته‌ای خود را نشان دهد و در مقابل، آژانس و کشورهای دارای فناوری هسته‌ای نیز باید در ترویج آخرین دستاوردهای این فن به ایران کمک کنند. همکاری ایران با آژانس بین‌المللی انرژی اتمی تاکنون به گونه‌ای بوده است که این مرجع همیشه از این همکاری تقدیر نموده و بر صلح‌جویانه بودن و تطابق فعالیتهای هسته‌ای ایران با معیارها و موازین پذیرفته شده بین‌المللی تأکید داشته است.^{۱۵}

بنابراین، ایران با توجه به اینکه تکالیف خود را

انجام داده، باید حقوق خود را در چارچوب پیمان منع گسترش سلاحهای هسته‌ای مطرح کند و به پروتکل الحاقی اشاره‌ای نداشته باشد. پروتکل الحاقی و تصمیمات شورای حکام آژانس بین‌المللی انرژی اتمی بیشتر بر تکالیف و تعهدات کشورها بر منع گسترش سلاحهای هسته‌ای تأکید دارد و بر حقوق کشورهای عضو در دستیابی به انرژی هسته‌ای تأکید چندانی ندارد. لذا تهاراه حقوقی برای احقاق حقوق ایران استناد به مقررات پیمان منع گسترش سلاحهای هسته‌ای است. در پایان به نظر می‌رسد که ایران با توجه به همکاری سازنده خود با آژانس بین‌المللی انرژی هسته‌ای باید بر حقوق خود در دستیابی به فناوری صلح‌آمیز انرژی هسته‌ای تأکید داشته باشد و گامهای اساسی در این مسیر بردارد، و گرنه زیان خواهد دید. اصولاً برای برون رفت از تنگنای زیان دیدن ناشی از امضای برخی معاهدات بین‌المللی از جمله پروتکل الحاقی و موارد مشابه، پیش‌بینی حق شرط در این معاهدات بر اساس منافع ملی کشور لازم است. اما در مورد پیمان منع گسترش هسته‌ای، ایران مانند دیگر کشورهای عضو پیمان بر اساس ماده ۱۰ (۱) حق دارد در صورت آسیب دیدن منافع ملی خود با ادعای اینکه حوادثی غیر عادی مربوط به موضوع این پیمان، منافع عالی کشور را به مخاطره انداخته است، و در اعمال حق حاکمیت ملی خود از این پیمان کناره‌گیری کند. این کناره‌گیری باید با اطلاعیه قبلی ۳ ماهه به همه اعضای پیمان و به شورای امنیت سازمان ملل متحد اعلام شود. این اطلاعیه باید حاوی بیان و شرح حوادث غیر عادی باشد که به نظر دولت مورد اشاره، منافع عالی کشور را به مخاطره انداخته است.

نتیجه‌گیری

پیمان منع گسترش سلاحهای هسته‌ای با هدف تدوین معیارهایی برای جلوگیری از گسترش سلاحهای هسته‌ای و تثبیت آن در سطح پنج کشور هسته‌ای عضو دائم شورای امنیت و ترویج بهره‌گیری صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای در ۱۹۶۸

● **بیشترین مجازات برای کشور نقض‌کننده پیمان در روابط آن کشور با آژانس، قطع همکاری آژانس با آن کشور و پس گرفته شدن تجهیزات ارسالی آژانس برای آن کشور خواهد بود.**

تدوین شد و مورد تصویب بسیاری از کشورها از جمله ایران قرار گرفت. با توجه به وظایف آژانس بین‌المللی انرژی اتمی، اجرای این پیمان و نظارت بر عملکرد اتمی کشورها به این سازمان واگذار شد. در این پیمان حقوق متقابل به صورت تعهدات کشورها در برابر بر خودداری از انرژی هسته‌ای صلح‌آمیز مورد پذیرش قرار گرفته و ضمانت اجراهای متعددی نیز در صورت نقض تعهدات پیش‌بینی شده که شدیدترین آنها ارجاع موضوع به شورای امنیت سازمان ملل است. ایران از همان آغاز با هدف استفاده صلح‌آمیز از انرژی اتمی و بهره‌وری از امکانات کشورهای پیشرفته به این سازمان بین‌المللی پیوست و تاکنون همکاری مثبتی با آن داشته است. در پیمان منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای ایران در شمار کشورهای قرار می‌گیرد که حق دسترسی به سلاح‌های هسته‌ای را ندارد و به تأیید آژانس تاکنون به دنبال این سلاح‌ها نبوده است. در مقابل این تعهدات، کشورهای دارای دانش هسته‌ای و آژانس به تعهدات خود در ارائه این فناوری به ایران کوتاهی کرده‌اند. بطور کلی، عملکرد این سازمان در مورد ایران و بسیاری از کشورهای عضو، نشان می‌دهد که سازمان به‌بخش بازرسی و گردآوری اطلاعات، اهمیت بیشتری نسبت به گسترش امکانات دولتها داده است؛ در حالی که، آژانس بین‌المللی انرژی اتمی باید در اجرای بخش‌هایی از پیمان منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای و پروتکل الحاقی آن در راستای بهره‌گیری صلح‌آمیز از تکنولوژی هسته‌ای فعالیت بیشتری نشان دهد. شوربختانه اساسنامه آژانس ضمانتی اجرایی برای این امر پیش‌بینی نکرده است؛ یعنی اگر یک کشور هسته‌ای با کشوری که حق استفاده از فناوری هسته‌ای دارد در خصوص پیشرفت دانش فنی آن کشور همکاری نکند، نمی‌توان بر ضد آن دولت اقدامی صورت داد و هیچ ضمانتی برای انتقال دانش هسته‌ای وجود ندارد. بنابراین نبود ضمانت اجرا در این زمینه برای دولت‌های عضو از جمله ایران مشکلی است که در پیمان منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای وجود دارد. بر اساس قواعد

حقوق بین‌الملل، نمی‌توان هیچ دولتی را به پذیرش یک پیمان یا عضویت در یک سازمان بین‌المللی وادار یا آن را از خروج از سازمان منع کرد. اما در صورت تصویب یک پیمان باید به آن عمل کرد. بنابراین با آنکه به نظر می‌رسد پیمان منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای در واقع یک پیمان تبعیض‌آمیز است که کشورها را به دو دسته هسته‌ای و غیر هسته‌ای تقسیم می‌کند و تعادل و توازن بین تکالیف و حقوق دولت‌های عضو در آن وجود ندارد، و کشورهای عضو حقی را از خود سلب می‌کنند، اما در مقابل، چیزی هم به دست نمی‌آورد. ولی باید توجه داشت که با تصویب پیمان منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای دیگر نمی‌توانیم آنرا اجرا نکنیم. بنابراین ایران در چارچوب این پیمان ضمن پایبندی به تعهدات خود باید بر حقوق خود در دستیابی به دانش هسته‌ای تأکید ورزد و در صورت عدم ایفای تعهد انتقال این تکنولوژی از سوی آژانس و دولت‌های دارای انرژی هسته‌ای، برای احقاق حقوق خود از راهکارهای سیاسی مناسب و راهکارهای حقوقی پیش‌بینی شده در حقوق معاهدات بهره‌گیرد.

پی‌نوشتها

۱. آژانس بین‌المللی انرژی اتمی IAEA - International Atomic Energy Agency تعهدات تخصصی غیردولتی وابسته به سازمان ملل متحد است که می‌تواند مستقیماً به شورای امنیت یا مجمع عمومی سازمان گزارش دهد. این سازمان از جایگزین‌های پر میان دیگر سازمان‌های تخصصی برخوردار است و می‌تواند به صورت مستقل از سازمان ملل نیز عمل کند. رک به: Szasz Paul C, International Atomic Energy Agency, Encyclopedia of Public International Law, Netherland, Instalment 5, 1983, p 55.

۲. برای بررسی اهداف این سازمان رک به:

Willrich M and Conant M.A, "The International Atomic Energy Agency, An Interpretation and Assessment", American Journal of International Law, Vol 71, 1977, p199-223.

3. Non - Proliferation Treaty.

۴. مقدمه پیمان ۱۹۶۸ در مورد منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای

5. General Conference.

● ایران عضو آژانس

بین‌المللی انرژی اتمی است و اساسنامه آن را سالها پیش از تصویب پیمان منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای پذیرفته است. همچنین، دولت ایران از جمله نخستین دولت‌هایی است که در سال ۱۹۷۳ با آژانس بین‌المللی انرژی اتمی موافقتنامه دوجانبه امضا کرد و به موجب آن فعالیت‌های هسته‌ای خود را زیر نظارت و بازرسی‌های آن قرار داد.

13. Convention Relating to Civil Liability in the Field of Maritime Carriage of Nuclear Materials 1971.

۱۴. ایران از سال ۱۳۷۲ برای خنثی کردن تبلیغات خارجی، موضوع بازرسی دلو طلبانه آژانس را در خواست کرده است. این نوع بازرسی در قرداد بازرسی ۱۵۳ آژانس پیش‌بینی نشده است. با موافقت آژانس با این درخواست در سال ۱۳۷۴، بازرسان آژانس بر صلح آمیز بودن فعالیت‌های هسته‌ای ایران تأکید کردند. رک به غریب آبادی، کاظم، «پرو تکل الحاقی به معاهده منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای (93+2) NPT و تأثیر آن بر جمهوری اسلامی ایران»، اطلاعات سیاسی اقتصادی، سال هفدهم، ش ۹ و ۱۰ (خرداد و تیر ۱۳۸۲)، صص ۷۱-۷۲. همچنین رک به یادگزار فرد محمود، «ظواهر بازرسی سلاح‌های کشتار دسته جمعی»، مجله سیاست دفاعی، ش ۲۵، (زمستان ۷۵)، صص ۱۲۷-۱۲۳.

۱۵. رک غریب آبادی، کاظم، پیشین، ص ۷۲.

6. Board of Governors.

7. Secretariat - Director General and staff.

۸. موسی زاده رضا، سزماهای بین‌المللی. چاپ دوم تهران، میزان، ۱۳۸۰، ص ۲۴۰.

۹. ضیائی بیگدلی، محمدرضا، حقوق بین‌الملل عمومی. چاپ پانزدهم، تهران، کتابخانه گنج و دانش، ۱۳۸۱ ص ۲۲۷.

۱۰. تعلیق حق رأی دولت عضو به منزله تخلف از مقررات ماهوی پیمان منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای نیست و معمولاً در صورت عدم پرداخت حق عضویت و عدم انجام تعهدات مالی صورت می‌پذیرد.

۱۱. تعلیق امتیازات به منزله تخلف از مقررات اساسنامه پیمان منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای است. این مجازات با پیشنهاد شورای حکام آژانس و موافقت دو سوم اعضای کفراست عمومی اعمال می‌شود.

12. Szasz Paul C, Ibid, p 56.

● ایران در پیمان ۱۹۶۸ بر ماده ۴ تأکید دارد که به موجب آن، هیچ یک از مواد این پیمان به گونه‌ای تفسیر نخواهد شد که به حقوق انکارناشدنی هر یک از اعضای این پیمان به منظور توسعه تحقیقات، تولید و بهره‌برداری از انرژی هسته‌ای در جهت اهداف صلح‌جویانه بی‌هر نوع تبعیض و براساس مواد ۱ و ۲ این پیمان، خللی وارد کند.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی